

Breda Biščak

O zgodbah, ki jih izpisuje *Podivjana celina*

Podivjana celina. Evropa po drugi svetovni vojni britanskega avtorja Keitha Lowa ni knjiga, ki bi jo človek označil za lahkotno poletno branje. Kar precej težka je, tako v fizičnem kot vsebinskem smislu. Kako tudi ne, saj besedilo, dolgo skoraj štiriintrideset avtorskih pol, govori o grozljivem kaosu, ki je zavladal v celotni Evropi v prvih petih letih po uradnem koncu druge svetovne vojne – v času, ko se je po pisanju večine dosedanjih zgodovinskih učbenikov v Evropo znova naselil mir. Dovolj je, da monografijo prelistate, pa bodo o strahotah, ki jih obravnava, nazorno spregovorile črno-bele fotografije Varšave v razvalinah; razcapanega Poljaka, ki je po vrnitvi iz koncentracijskega taborišča izvedel, da so mu družino pobili, dom pa razdejali; nemških ujetnikov, ki so po koncu vojne bivali v luknjah, skopanih v zemljo; gole, na balin ostrižene Korzičanke, nad katero se sosedje znašajo zaradi njenega medvojnega pečanja z okupatorskimi vojaki, itn. Zato me vedno znova iskreno preseneti, ko izvem, da jo ljudje resnično prebirajo, toliko bolj, kadar izvem, da to počnejo sredi vročega poletja, ko naj bi ljudje iskali tako ali drugačno osvežitev. Slabo leto za tem, ko sem založniški hiši predala prevod te zgodovinske monografije, in dve leti za tem, ko je vstopila v moje življenje, je na Sinjem vrhu nabuhel izvod te knjige delal družbo izobraženemu gospodu v poznih srednjih letih, ki mu je knjiga pred tem nekje celo padla v vodo, kar pa ga ni odvrnilo od branja, ko se je posušila. Nekaj dni pred tem mi je prijateljica poslala fotografijo, na kateri izvod knjige počiva na mladih ženskih kolenih ob bregu Blejskega jezera. Ob takih podobah in ob sporočilih, v katerih mi znanci poročajo o svojih bralskih vtisih, se vedno začudim, kako nekatere knjige zaživijo povsem svoje življenje, ki ga njihovi ustvarjalci nikakor ne moremo predvideti in iz katerega bi, kot iz vsakega polnega življenja, lahko napletli roman, vanj pa vključili številne stranske zgodbe. A naj v nadaljevanju tega razmišljanja omenim zgolj nekatere misli oziroma zgodbe, ki so se mi pojavile v teh dveh letih.

Takšnega odziva, kot ga je doživela *Podivjana celina* v Sloveniji, ni pričakoval ne avtor ne ekipa, zbrana okoli slovenskega prevoda, razlog zanj pa bi lahko našli v več dejavnikih. Najprej je treba poudariti, da gre za odlično napisano delo, ki se bere kot roman in ga je bilo užitek prevajati. Glede na tematično vsebino se izjava o prevajalskem užitku morda sliši blasfemično, zato jo velja podrobneje pojasniti. Kadar avtorji (neliterarnih) besedil dobro opravijo svoje delo (kar denimo pri piscih iz slovenskih akademskih krogov ni vedno samo po sebi umevno), prevajalci "samo" prevajamo ter nam ni treba reševati teksta in krpati lukenj (z drugimi besedami, početi tega, kar bi morali storiti že avtorji). Keith Lowe je po študiju angleške književnosti na Univerzi v Manchestru dvanajst let urejal zgodovinske publikacije, nato pa postal svobodni pisatelj. Pred izidom *Podivjane celine* je napisal dva romana in zgodovinsko monografijo o bombardiranju Hamburga. Vse to in dejstvo, da britanski šolski sistem posveča bistveno več pozornosti veščinam pisanja kot slovenski (nikoli ne bom pozabila neke ugledne profesorice anglistike, ki nam je strastno zatrjevala, da se pisanja ne bomo naučili med študijem novinarstva na FDV, marveč med študijem anglistike na FF, in ji moram danes vsekakor pritrditi), najbrž pojasnita, zakaj stavki pri Lowu tako naravno in smiselno prehajajo v nove stavke, odstavke in poglavja, zaradi česar ga je bilo res užitek prevajati, kar se mi je razkrilo že med testnim slovenjenjem uvodnega poglavja.

Da se dobro napisana knjiga lepo bere, moramo dobro opraviti svoje delo predvsem prevajalci pa tudi lektorji in uredniki. Vsi sodimo med najnatančnejše bralce, dejstvo pa je, da največ časa s tujim tekstom preživimo prav prevajalci. Včasih se med prevajanjem dogodijo sila čudne in zanimive stvari in takrat se mi zdi, da bi o prevajanju nekega dela lahko napisala če že ne romana, pa vsaj kratko zgodbo. Če s tega vidika premotrim svoje prevode, se spomnim zimskega obiska pri enem redkih nagačevalcev (oziroma taksidermistov, kot jim zdaj rečemo) v Sloveniji, med katerim se mi je razkrilo, da je njegova delavnica bistveno drugačna od tiste, ki jo v svojem romanu *Beatrice in Vergil* opisuje Yann Martel; mini doktorata iz lepidopterologije, ki sem ga morala opraviti, da sem lahko poslovenila imena vseh metuljev, ki jih v svoji avtobiografiji *Govori, spomin* omenja Vladimir Nabokov; dolgotrajnega brskanja po svetovnem spletu, da sem se prikopala do podatkov o izgredih edinburških nogometnih huliganov, ki jih je v svojo kratko zgodbo *Incident v Rosewellu* vpletel Irvine Welsh. Te moje najbrž najbolj nenavadne prevajalske dogodivščine govorijo v prid temu, da prevajalsko življenje ni vedno dolgočasno – no, vsaj na besedni ravni ne.

Pred prevajanjem Lowove monografije mi je bilo jasno, da bo treba najti ustrezno zgodovinopisno terminologijo, in približno kako leto je nad mojo pisalno mizo visel seznam kakih desetih vrst taborišč (včasih pomislim, kakšno mnenje si o prevajalcih ustvarijo ljudje, ki nas samo bežno obišejo), toda bolj kot iskanje primerne izrazoslovja in maratonsko kosanje z dolžino besedila me je skrbelo naslednje: kako bo dejstvo, da smo prevajalci najnatančnejši bralci, vplivalo na moje nezavedno. V knjigi so namreč poleg kopice zgodovinskih dejstev in podatkov objavljene številne prvoosebne izpovedi, ki pogosto opisujejo skrajna bivanjska stanja: množične poboje, nečloveško umiranje, več tednov trajajoča verižna posilstva, skrajne oblike stradanja ... Ko veš, da naj bi se s takšno vsebino intenzivno družila skoraj leto dni, si težko ne postaviš vprašanja: "Bom to zmogla, psihično in čustveno?" Misel, da so ljudje, katerih življenjske zgodbe prevajaš, in še milijoni drugih, ki v knjigi niso omenjeni, takšne grozote doživeli, te postavi v nehvaležen položaj, saj so ob njihovem trpljenju tvoji pomisleki pravzaprav malenkostni. Po drugi strani pa ne kaže spregledati izkušenj drugih slovenskih in tujih (književnih) prevajalcev, ki so se med prevajanjem leposlovja s težko (medvojno) vsebino psihološko zlomili. Na srečo se je slovenjenje *Podivjane celine* nazadnje izkazalo za bistveno manj naporno, kot sem se bala; v najhujših trenutkih, ko sta me prevajanje presunljivih osebnih izpovedi ter zavest o absurdnosti vojne in nečloveških dejanjih človeka dotolkla po človeški plati, me je pokonci držala misel kolegice prevajalke, ki meni, da kot prevajalci svojo nalogo še najbolj opravimo takrat, kadar se znamo od čustveno razorožujoče vsebine distancirati in jo korektno prevesti.

A naj se vrnem k dejavnikom, za katere menim, da so prispevali k uspehu slovenskega prevoda *Podivjane celine*. Keith Lowe je sprva nameraval pisati o povojni Nemčiji, pa je med raziskovanjem gradiva ugotovil, da ni še nihče napisal knjige o dogajanju takoj po koncu druge svetovne vojne po vsej Evropi, zahodni in vzhodni. Urednica mu je razumevajoče namenila dodatni dve leti, kar v času, ko so vse močnejših časovnih pritiskov deležni tudi knjiž(ev)ni ustvarjalci, ni nezanemarljiv podatek (naj dodam, da je tudi slovenski založnik, založba Modrijan, po mojih izkušnjah vedno pripravljen na dogovor o prevajalcu prijaznem roku). Po petletnem preučevanju izvirnih dokumentov in strokovne literature v osmih jezikih ter zbiranju osebnih pričevanj je napisal izredno berljivo knjigo, v kateri nepristransko in obenem pretresljivo poustvari grozote vojnega in povojnega časa, ne da bi moraliziral in sodil, pri čemer dogajanje vedno predstavi v širšem zgodovinskem kontekstu, iz katerega je jasno razvidno, kaj so vzroki in kaj posledice nekega dogodka (na to vzročno-posledično

zaporedje se v zadnjih letih pri reinterpretaciji novejšje slovenske zgodovine marsikdaj pozablja).

Če na kratko povzamem bistvena sporočila knjige: rdeča nit povojnega dogajanja v vsej Evropi (in ne samo v Sloveniji oziroma Jugoslaviji) je maščevanje, ki je vedno bilo posledica dogajanja med samo vojno in pred njo. Maščevanje brutalnih dogodkov nikakor ne opravičuje, jih pa pojasnjuje. Okupacijske sile so se najbolj neusmiljeno in najbrutalnejše vedle v vzhodni Evropi (na njihovo skrajno neprizanesljivost na slovenskem ozemlju opozarja tudi dr. Božo Repe v svoji najnovejši monografiji *S puško in knjigo*), zato je prav tu v povojnem času izbruhnili najbolj neusmiljeno in najbrutalnejše maščevanje. Druga svetovna vojna ni bila le spopad med zavezniki in silami osi oziroma, poenostavljeno rečeno, med dobrim in zlim, marveč je poleg osrednjega konflikta privzela še druge oblike – državljansko vojno med desnico in levico, razredni boj, etnične spopade in čiščenja –, ki so se ponekod razdivjale istočasno. Prav vse so se v zelo kratkem časovnem obdobju razplamtele v Jugoslaviji, zaradi česar avtor naši nekdanji skupni domovini nameni posebno poglavje, *Evropa v malem*.

Vsa ta sporočila je moč razbrati tudi iz številnih intervjujev, ki jih je avtor letos opravil med svojim obiskom v Sloveniji sredi aprila, nekaj tednov pred sedemdesetletnico konca druge svetovne vojne v Evropi. Odlično pripravljena medijska kampanja in srečno naključje, da se je odvila tik pred pomembno obletnico, sta seveda prav tako prispevala k odmevnosti knjige. Omeniti je treba še dejstvo, da je Keith Lowe izredno razgledan in skromen sogovornik, ki je potrpežljivo odgovarjal na ponavljajoča se vprašanja in med drugim omenil, da ga novinarji pogosto sprašujejo, ali je smiselno kopati po preteklosti. Na vprašanje je odgovoril že v svoji knjigi:

Toda če bi resnično verjel, da je spominjanje dejanski vzrok neusahljivega sovraštva, ne bi nikoli napisal te knjige. Pogrevati stare spomine na vojno, ponavljati prav tiste zgodbe, ki so vir tolikih antagonizmov, bi bilo skrajno neodgovorno početje. /.../

Toda pozaba ne pride v poštev. Za začetek je treba omeniti, da dogodkov takšnih razsežnosti, kot so opisani v pričujoči knjigi, ni mogoče pozabiti. /.../ Poleg tega pa si pozabe tudi ne bi smeli želeči. Dogodki, ki so oblikovali svet okoli nas in ki ga še naprej oblikujejo, niso pomembni le za zgodovinarje, ampak za vsakogar. Zaradi spomina na preteklost smo, kar smo, ne le na narodni, marveč tudi na izrazito osebni ravni. /.../

Vsakdo, ki bi res rad razumel Evropo, kot jo poznamo danes, mora najprej razumeti, kaj se je tukaj dogajalo v tem ključnem formativnem obdobju. Nikomur ne bo koristilo, če se bo izogibal težavnih ali občutljivih tem, saj so to temelji, na katerih je nastala moderna Evropa.

(Lowe: *Podivjana celina*, str. 384–385)

Ob Lowovih besedah mi pride na misel razmišljanje ameriško-britanskega pisatelja Patricka Nessa, ki je po zapiskih prežgodaj umrle britanske mladinske pisateljice Siobhan Dowd napisal mladinski roman *Sedem minut čez polnoč*. Roman, ki ni namenjen zgolj mladim, odraščajočim bralcem, je ena boljših knjig, ki sem jih prebrala v zadnjih letih, tudi po zaslugi odličnega slovenskega prevoda Ane Ugrinovič; v njem avtor obravnava pomembno vprašanje: Kako z otroki oziroma najstniki govoriti o nečem tako bolečem in dokončnem, kot je smrt enega od staršev? Je o tem sploh smiselno govoriti ali je resnico bolje zamolčati, čeprav jo otrok sluti? Ness je med svojim obiskom v Sloveniji novembra 2013 (bil je častni gost Slovenskega knjižnega sejma) dejal: "Če sem iskren glede temačnih in bridkih reči, mi bodo verjeli tudi pozneje, ko govorim o zaupanju, prijateljstvu in ljubezni, ker jim nisem nikoli lagal" (MMC RTV SLO, 23. 11. 2013). Ravnanje, ki ga je vredno upoštevati ne le v odnosu do otrok, marveč tudi odraslih.

Tako Keith Lowe kot Patrick Ness s svojim pisanjem torej posredno odpirata enako vprašanje (Zakaj govoriti o mračnih, bolečih vidikih človeškega bivanja in kako to početi?) ter s svojimi deli nanj tudi posredno odgovarjata. Prav zato menim, da je *Podivjana celina* poleg prej navedenih dejavnikov tako priljubljena pri bralcih v Sloveniji in drugod po Evropi. Zdi se mi – in naj poudarim, da gre za subjektivno, najverjetneje nepreverljivo hipotezo –, da se v ljudeh dotakne občečloveške rane, ki jo je druga svetovna vojna zadala prebivalcem celotne Evrope (in drugih celin) ne glede na to, v kakšni vlogi so se med vojno znašli, in ki marsikdaj še ni zaceljena, saj se nezavedno prenaša iz roda v rod. V mislih imam mehanizme medgeneracijskega prenosa travm, ki v zadnjem času postajajo tudi predmet znanstvene obravnave (maja letos, denimo, je v Trstu potekal mednarodni večdisciplinarni posvet *Prenašanje spomina. Medgeneracijski prenos travmatične izkušnje*). Po pisanju Guardiania (Helen Thomson: *Study of Holocaust survivors finds trauma passed on to children's genes*, 21. 8. 2015) so znanstveniki postavili hipotezo, naj bi se travma staršev po še nepojasnjem procesu genetsko prenesla na otroka.

Povedano preprosteje: Za Slovence pogosto trdimo, da nas je večina kmečkega izvora; ali naše kmečke korenine segajo generacijo, dve, tri nazaj, za to pisanje ni pomembno. Podobno menim, da nas je večina zaznamovanih s travmami, ki jih je našim prednikom povzročila druga svetovna vojna. Z vidika človeških izgub, ki jih vojne zadajo ljudem, in potlačene bolečine, ki se zaje v sleherno celico telesa, menim, da je povsem irelevantno, ali so se naši predniki borili na strani zmagovalcev ali poražencev oziroma kolaborantov. In eni in drugi so utrpeli izgube, ki jim čas marsikdaj ne odvzame ostrine bolečine; bolečine, pred katero

smo vsi enako nebogljeni ne glede na starost, spol, barvo kože, narodno, kulturno in ideološko pripadnost.

Prav o tem govori tudi *Podivjana celina*: kako so se v kaosu, ki se je razbesnel po uradnem koncu druge svetovne vojne, vloge rabljev in žrtev marsikdaj sunkovito zamenjale (nekdanji pazniki v koncentracijskih taboriščih so postali žrtve nasilja svojih nekdanjih ujetnikov), včasih pa se je položaj žrtev samo še poslabšal (številni Judi so ob vrnitvi domov naleteli na nerazumevanje sosedov, ki vojne niso prebili v koncentracijskih taboriščih). Konec vojne je eni strani resda prinesel zmago, drugi pa poraz, toda sama zmaga ni omilila človeških izgub ter z njimi povezanih ran in travm, kaj šele, da bi jih odpravila ali nadomestila. Po Lowovih navedbah je zaradi druge svetovne vojne v Evropi umrlo od 35 do 40 milijonov ljudi (od tega več kot milijon v Jugoslaviji), kar avtor primerja s predvojno populacijo Poljske ali Francije. Če pomislimo, koliko ljudi je bilo še ranjenih, posiljenih, osirotelih, potem Evropa po drugi svetovni vojni ni bila le *podivjana*, marveč tudi *ranjena celina*. Stvarno razdejanje v Evropi je bilo v desetletjih po vojni resda odpravljeno, toda nevidna, nesnovna, neotipljiva zapuščina vojne biva v nas še danes in marsikdaj nezavedno usmerja naša življenja.

O tem ne nazadnje pričajo tudi odzivi znank in prijateljic, ki so bodisi prebrale Lowovo monografijo bodisi so njihovi sorodniki živi prišli iz koncentracijskega taborišča. Njihove izpovedi namenoma navajam anonimno; zgovorne so same po sebi.

“Jaz pa sem kot otrok z velikimi ušesnimi tipalkami prestregla nekatere stvari, ki jih je dedek bolj v šepetu kdaj zaupal moji mami ali pa je nanje nanese med pogovorom z babico. Bile so žalostne in strašne – kot v *Podivjani celini*. /.../ Name so te njegove pripovedi naredile vtis in se mi vtisnile v spomin.”

“Mama je bila stara devetnajst let, ko je bila v Ravensbrücku. /.../ Mama mi o tem ni govorila, jaz tega nisem mogla razumeti, zelo zelo težko sem iz nje izvlekla razmišljanja, občutke. Mislim, da se je to dogajalo zato, ker so to nepojmljive zadeve.”

“Sama sem namreč tudi žrtev te vojne. Hiša nam je bila pogorela, mamo so fašisti ustrahovali, tako da je mene oddala sorodnikom, sama pa odšla za očetom v partizane. /.../ In tudi v svobodi občutiš še rane, saj staršev nisem več poznala in štiriletna odsotnost napravi prepad in pusti posledice.”

Če te kratke izpovedi primerjam z zgodbo svoje družine, ne ugotovim le, kako zelo so si družinske zgodbe podobne ne glede na to, kateri generaciji

pripadajo pripovedovalke, marveč tudi, kako družine razvijejo dva zelo pogosta načina predelovanja travm (to je seveda laična ugotovitev, strokovnjaki najverjetneje prepoznajo še druge psihološke mehanizme): bodisi molk bodisi ponavljajočo se naracijo. Morda ne bi smela tako posploševati; morda bi morala trditev zožiti le na lastno družino. Eden od dedkov je preživel Gonars in, če pravilno povzemam izredno redke omembe njegovega pogumnega dejanja, z vlaka, ki naj bi ga odpeljal v nemško koncentracijsko taborišče, uspel prebegniti k partizanom. Poslednja leta svojega življenja je prebil v domu za upokoјence, in ko smo se po nekem obisku pred vhodom poslavljali od njega, je dejal: "No, pa pojdimo spet v logor." Takrat sem bila še otrok in besede "logor" nisem poznala, začutila pa sem neko posebno težo, ki jo je beseda imela, težko ozračje, ki ga je ustvarila; šele kot odrasla sem razumela njen pomen in ga povezala z dedkovo taboriščno izkušnjo v Gonarsu. Še danes lahko žal opažam, kako se je molk kot dedkova preživetvena strategija prenesel na njegove potomce in kako poguben, da ne rečem zastrupljajoč vpliv ima na dinamiko v družini (in širše gledano v družbi).

Druga nezavedna strategija v naši družini, nenehno ponavljanje enih in istih zgodb, prav tako ne prinese niti pozabe niti olajšanja. Drugega dedka so v okolici rojstne vasi prav na rojstni dan ubili Nemci. Za sabo je pustil ženo s sedmimi otroki, ki so se skozi življenje na že tako pusti, skopi kraški gmajni prebijali, kakor so vedeli in znali. Kot otrok sem neštetokrat slišala pripovedi, kako so se morali prehranjevati z vrabci; kako so moji prababici pojedli vse grozdje, ki se je sušilo med ličjem, ona pa se je do konca zime pretvarjala, da tega ni opazila; kako si je moja babica oddahnila, ko je kateri od otrok odšel v svet in so bila pri hiši usta manj. Danes na razumski ravni sicer razumem, da je nenehna repeticijska travmatičnih spominov iz otroštva tako kot molk nehoteno, obrambno ravnanje še vedno ranjenega otroka v mojih starših, toda v vsakdanjem življenju se pri svojih skoraj štiridesetih letih včasih še vedno ukvarjam z njihovo/našo nehoteno vojno zapuščino.

Po vsem napisanem najbrž ne preseneča, da so se o podobni zaznamovanosti z zgodbami prednikov razgovorili tudi italijanski dijaki med avtorjevim obiskom občine Cherasco na severozahodu Italije, ki mu je letos za monografijo o povojni Evropi podelila literarno-zgodovinsko nagrado Cherasco Storia. Organizatorji so ga prosili, da nagovori tudi tamkajšnje dijake, in v pogovoru so mu mnogi zatrdili, da druga svetovna vojna zanje ni neko abstraktno dogajanje iz daljne preteklosti, marveč nekaj zelo resničnega. Še zlasti ga je presenetila izpoved dijakinje, ki mu je dejala,

da ji pripovedovanje o vojni seže do srca, saj v njeni družini še vedno pogosto omenjajo težke čase, ki so jih doživljali med vojno in po njej.

Kako torej pisati in govoriti o minulih strahotah, da bi se po eni strani pietetno poklonili spominu na njihove žrtve, po drugi strani pa jih pustili za seboj in z njimi ne zastrupljali sedanjosti in bremenili generacij, ki prihajajo za nami in ki si filter, skozi katerega bodo zaznavali in tolmačili svet in življenje, šele oblikujejo? Kar se tiče družbene ravni, je vredno navesti odgovor, ki nam ga ponudi avtor *Podivjane celine*:

Kdor bi rad sovraštvo in zamere izkoristil sebi v prid, vedno poskuša izmaličiti ustrezno razmerje med eno in drugo različico zgodovine. Dogodke vzame iz konteksta; krivdo pripiše samo eni strani; poskuša nas prepričati, da so zgodovinski problemi še danes pereči. Če bi radi prekinili začarani krog sovraštva in nasilja, moramo storiti prav nasprotno. Pokazati moramo, kako lahko nasprotni pogledi na zgodovino obstajajo drug ob drugem. Pokazati moramo, kako se pretekle grozote umeščajo v tedanji zgodovinski kontekst in kako krivda ni nujno povezana samo z eno stranjo, marveč s celo paletu udeležencev. Vedno si moramo prizadevati, da odkrijemo resnico, še zlasti, kadar se ukvarjamo s statističnimi podatki, nato pa z njo opraviti enkrat za vselej. Ne nazadnje gre za zgodovino, zato ji ne smemo dopustiti, da zastruplja sedanjost.

(Lowe, *Podivjana celina*, str. 385—386)

Na osebni ravni pa... Kot odrasel laže razumeš, da si ljudje z nenehnim ponavljanjem enih in istih zgodb ter s trdovratnim molkom nehoti poskušajo olajšati dušo. Kot otrok si pred takim ravnanjem nemočen, njegove posledice začneš odpravljati, če jih, ko je otroštva že davno konec. Če sodiš med bolj rahločutne duše, začne v tebi sam od sebe delovati "radar za žalost", s katerim precej hitro prepoznaš, ali se je nekdo s svojo preteklostjo pobotal ali ne, in sicer ne glede na to, kaj o njej pripoveduje na deklarativni ravni. Žalost namreč domuje v tistem neoprijemljivem prostoru med besedami, v ljudeh, ki iz takšnega ali drugačnega razloga deloma še vedno bivajo v preteklosti. O takšni žalosti, ki jo je zaplodila druga svetovna vojna, je pisal tudi avtor mojega prvega književnega prevoda, avstralski pisatelj Tim Winton v romanu *Hiša na Ulici oblakov*:

Quick Lamb vsak dan prebira časopis in opazi dolg seznam pogrešanih, ki so najverjetneje padli v vojni, in osmrtnice v spomin sinovom, očetom in bratom. Vojne je konec, to mu je jasno, a žalost se ga oprime, kot da bi jo zaznaval z radarjem. Ves svet se skuša vrniti k miru, toda ponekod, vedno so ponekod še kraterji in ruševine in v domove še vedno prihajajo seznami in zgodbe, kot da jih ne bo nikdar konec. Na ulici živijo družine, ki so izgubile može, in dokler se jih bodo spominjali, bo vojna še vedno trajala.

(Tim Winton: *Hiša na Ulici oblakov*, str. 111—112)

Kot nekdo, ki se profesionalno ukvarja s knjigami in se pogosto čudi, kako izmuzljiva zna biti meja med književnostjo in življenjem, predvsem pa mora včasih paziti, da ne podleže cinizmu, tako značilnemu za ljudi iz naše branže (podobno mnenje je v pogovoru za *Primorske novice*, 6. 12. 2014, izrazil tudi eden legendarnih slovenskih urednikov Zdravko Duša: "Pri ljudeh, ki se profesionalno ukvarjajo s knjigami, zaznaš veliko cinizma, saj je to njihov posel, pri ljudeh, ki k nam prihajajo z drugih področij, pa resnično ljubezen do knjige. Taki bralci mojemu poslu dajejo smisel."), si želim verjeti, da nam prebiranje (pa tudi pisanje in prevajanje) bodisi stvarne bodisi umetniške književnosti pomaga pomiriti se z lastno preteklostjo in s preteklostjo svojih prednikov. Morda *Podivjana celina* tudi zato pritegne toliko bralcev in jim ne pusti, da bi jo odložili, dokler je ne preberejo do konca.

Desetletje knjiž(ev)nega prevajanja te tudi izuči, da lahko knjigo sicer kolikor toliko dobro prevedeš, kar pomeni, da si njeno vsebino najprej dobro razumel na razumski ravni, nato pa ti jo je uspelo še ustrezno preliti v materni jezik, vendar to še zdaleč ne pomeni, da si to, kar si prevedel, tudi sposoben živeti. Kar je ne nazadnje zunaj republike besed edino, kar zares šteje. Pot od branja in intelektualnega dojemanja do premikov v naših srcih in sleherni telesni celici, nato pa še v življenju, zna biti neskončno vijugava, njeno razdaljo lahko merimo v več knjigah ali v več letih. In morda je kdaj niti ne prepotujemo v enem življenju.

Ob tem mi, kot pravo nasprotje vseh, ki skušamo svoje življenjske vijuge in stranpote doumeti in uravnavati tudi s pomočjo knjig, pride na misel moja prababica, prav tista, ki je v letih velike poveljske revščine nastavljala pasti za vrabčke, da njeni vnuki ne bi bili lačni, prav tista, katere hči je med drugo svetovno vojno ovdovela, ostala sama s kopico otrok in s kamnom v srcu. Na stara leta je nekega jutra stopila do svoje hčere, moje babice, in ji rekla: "Ivana, danes zvečer bom umrla." Babica ji bojda ni verjela, a prababica je zvečer legla in v miru za vedno zaspala. Kako naj si človek to razloži drugače, kot da je umrla pobotana sama s sabo, svetom in bogom? Ne da bi, nešolana kmečka ženica, v življenju prebrala eno samo knjigo.

In ko tako sredi vročega poletja, natanko dve leti po tem, ko je *Podivjana celina* prvič stopila v moje življenje, motrim tudi svojo pot, ki sem jo v tem času prav zaradi njenega prevajanja prehodila, ugotavljam, da se je najprej spiralasto vrnila v preteklost, k mojim prednikom ter k njihovim vojnim in poveljskim zgodbam, da bi se lahko nato po obodu večjega, bolj razprtega kroga napotila proti prihodnosti, ki je zdaj nekoliko bolj razbremenjena preteklosti, predvsem pa je moje razumevanje

družinskega klobčiča zgodb in posameznih usod širše in kompleksnejše. In se pri tem sprašujem, kot že tolikokrat poprej, ali nam, ki se poklicno ukvarjamo s književnostjo, knjige prihajajo v življenje povsem naključno ali pa se vsaj nekateri prihodi zgodijo "na ključ" in se za njimi skriva nekakšen "višji smisel" (cinični del mene ob taki pomisli seveda veselo zavija z očmi), ki se nam razkrije šele pozneje, ko ga sami retrospektivno vpišemo v zgodbo svojega življenja. Kajti kot je dejal Kierkegaard: "Življenje lahko razumemo samo za nazaj, živeti pa ga je treba za naprej."

Naj za konec, kot nekakšen poskus, da utišam tisti cinični, skeptični del sebe, navedem zgodbo iz avtorjevega življenja in se mu ob tem zahvalim, da mi jo je dovolil objaviti. Tik pred koncem njegovega obiska v Sloveniji smo se razgovorili o trdoživih ljudeh, ki so na lastni koži doživeli grozote druge svetovne vojne in so kljub visoki starosti še vedno lucidni opazovalci današnjega časa. Seveda ni šlo brez omembe Borisa Pahorja, avtor pa je mednje prišel tudi svojo babico Vero, ki ji je knjigo posvetil. Med drugo svetovno vojno je bivala v Veliki Britaniji in so ji bili neposredni spopadi zato prihranjeni. Toda vojna je tudi njej zadala boleč udarec: zaradi pomanjkanja zdravil in ustrezne zdravstvene oskrbe je zaradi tuberkuloze izgubila triletnega sinčka. Ime mu je bilo Keith. Ob avtorjevem rojstvu je nekdo od sorodnikov svetoval, naj mu nikar ne dajo enakega imena, češ da bi mu to znalo prinesiti smolo. A ga niso poslušali. V približno enaki starosti je tudi avtor zbolel za isto boleznijo. Zaradi spremenjenih zgodovinskih okoliščin in ustrezne medicinske nege jo je uspešno prebolel.

Podivjana celina govori tudi o tem. Vojne divjajo še marsikje v zunanjem in notranjem svetu, a vsaj ponekod so se razmere spremenile. Na boljše.

* * *

Razmišljanje je nastalo na pobudo primorskega slavista Silva Faturja, ki me je med branjem *Podivjane celine* spodbudil, naj napišem esej o tem, ali je moja generacija slišala za vse grozote, omenjene v knjigi, ter o tem, kako sem prebiranje in prevajanje doživljala sama.